

גדרי לשון הרע ורכילות

נתן לובצקי

"לא תלך רכיל בעמך לא תעמוד על דם רעך אני ה'" (ויקרא יט, טז).
בסוגיא זו ננסה לברר בסיעתא דשמיא מהי הגדרת רכילות ומה נכלל בלאו דאורייתא חמור זה, ומה נכנס להגדרה של לשון הרע (המסתעף מהלאו של רכילות) ומהו בדיוק ההבדל ביניהם, וכן מה אינו נכלל בתוך לאו זה.

לשון הפסוקים ומפרשי המקרא

מובא בתורה (ויקרא יט פס' טז פרשת קדושים): "לא תלך רכיל בעמך לא תעמוד על דם רעך אני ה'", משמע שיש לאו ללכת רכיל אך השאלה מה זה אומר ללכת רכיל?

כך מפרש רש"י וז"ל: "לא תלך רכיל - אני אומר על שם שכל משלחי מדנים ומספרי לשון הרע הולכים בבתי רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק, נקראים הולכי רכיל, הולכי רגילה אשפיימנ"ט בלע"ז [ריגול]...".
ומפרש לנו רש"י שהכוונה למי שמרגל בחבירו ומחפש בו דברי גנאי או סכסוך ומעביר את זה הלאה כמו רוכל שמחפש סחורה במקום אחד ומעביר אותה הלאה, ומובן מדבריו שהאיסור ברכילות הוא דווקא בדבר רע ואין איסור בסיפור כל מידע שיש אפילו סתמי.

תרגום אונקלוס: "לא תיכול קורצין [קרצין] בעמך לא תקום על דמא דחברך אנא ה'", והתרגום של 'לא תיכול קורצין' זה להלשין כפי שמובא בספר דניאל כאשר הלשינו על דניאל, חנניה, מישאל ועזריה שלא השתחוו לפסל: "...וְאֶכְלוּ קִרְצִיהוֹן דִּי יְהוּדָא" (ג,ח).

1. "לא תלך...לא תעמוד..." למה נצמדו? א. רכילות מביאה לידי שפיכות דמים, כמו שקרה אצל דואג. ב. אם יש ברכילות תועלת להציל את חברו צריך לספר לו.
"אני ה'" - נאמן להיפרע.
האור החיים מביא דרוש יפה על הפסוק, "לא תלך רכיל בעמך" שלא תלך לספר למישהו משהו בצורה עקיפה ע"י עמך, שהשמועה תתגלגל אליו מאנשים ששמעו את השמועה, ואם יעשה כך, שלא יאמר אני לא אמרתי לו, ולכך נאמר "אני ה'" ה' יודע מי גלגל את השמועה ונאמן להיפרע ממנו.

רשב"ם: "לא תלך רכיל - המחזור בעיירות, מהלך לומר לשון הרע מזה אל זה. ותרגום לא תיכול קורצין, לא תכריז רכילות. וכן בדניאל אכלו קורציהון דיהודאי, הכריזו. וכן ירעם משמים מתורגם אכלי מן שמייא, לשון השמעת קול".
 כעין זה מפרש האבן עזרא – "רכיל כמו רכולתך (יחזקאל כו, יב) מכל אבקת רוכל (שיר השירים ג, ו), והטעם המלשין, כי הרוכל מעתיק יקנה מזה וימכור לזה, והרכיל יגלה לזה מה ששמע מזה. לא תעמד על דם רעך שלא יתחבר עם אנשי דמים, וידוע כי כמה נרצחו ונהרגו בעבור המלשינות, ודואג האדומי לעד. וטעם אני ה' רואה מה שאתה עושה בסתר".

לסיכום נראה מפסוק זה שזהו מקור הלאו של רכילות, פשוט לפי רוב המפרשים שרכילות זה דווקא דבר רע שגורם לסכסוך או לשון הרע ולא כל העברת מידע נכנסת להגדרת האיסור רכילות.

התבוננות בפסוקים בתנ"ך

משלי - "הולך רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דבר" (יא, ג). "גולה סוד הולך רכיל ולפתה שפתיו לא תתערב" (כ, ט).

ופירש המלבי"ם: "הולך רכיל מגלה סוד, באר שמי שהולך רכיל טבעו לגלות סוד של חברו, והסוד הוא כפקדון שחברו מפקיד אצל רוחו, וכמו שלא יפקיד אדם פקדון אצל בלתי נאמן, כן אין להפקיד סוד אל רוח הבלתי נאמן, וכשהולך רכיל ידע שהוא גם בלתי נאמן ברוחו, ולקמן אמר גולה סוד הולך רכיל, באר שכן גם בהפך אם נראה איש מגלה סוד נדע שטבעו להיות הולך רכיל, ונאמן רוח מכסה דבר, שלא לבד שאינו מגלה סוד הוא משתדל לכסות את הדבר ולהעלימו, וכ"ש שלא ילך רכיל לגלות ולפרסם עניני חבירו".

המלבי"ם מסביר שכוונת הפסוק היא שהולך רכיל הוא מגלה סוד ולכן לא כדאי להפקיד אצלו סודות אך אין זה הגדרת רכילות שהוא מגלה סוד אלא תוצאה של הרכילות.

כך נראה בפשט הפסוקים, וכך גם כתב רבינו יונה (שערי תשובה שער ג) וז"ל: "ואמר שלמה עליו השלום 'גולה סוד הולך רכיל', רצונו לומר: אם תראה איש שאיננו מושל ברוחו לשמור לשונו מגלוי הסוד, אף על פי שאין במחשופו הסוד ההוא ענין רכילות בין אדם לחברו, תביאהו המדה הזאת להיות הולך רכיל שהוא מארבע כתות הרעות, אחרי אשר אין שפתיו ברשותו לשמרן...". ואמנם יתכן להסביר שהכוונה היא שהולך רכיל זה מגלה סוד, ולפי זה נלמד שההגדרה של

רכילות זה לגלות סודות, אך לעניות דעתי נראה יותר מהפסוקים במשלי שרכילות היא דבר שונה מגילוי סוד וזה לא ההגדרה.

ירמיהו – "כָּלֶם סָרִי סוֹרְרִים הִלְכִי רָכִיל נְחֹשֶׁת וּבְרָזָל כָּלֶם מְשַׁחֲתִים הִמָּה" (ו,כח).

מלבי"ם: "והם הולכי רכיל אחד על חברו כ"א מלשין על רשעת חברו"; מצודת ציון: "הולכי רכיל - ענין לה"ר כמו לא תלך רכיל"; מצודת דוד: "הולכי רכיל - מדברי לה"ר"; אלשיך: "הולכי רכיל זה על זה";

נראה פשוט גם מכאן שרכילות זה דיבורים רעים ולא סתמיים.

יחזקאל – "אֲנָשֵׁי רָכִיל הָיוּ בְךָ לְמַעַן שִׁפְּחוּ דָם וְאַלֶּהֱרִים אֶכְלוּ בְךָ זִמָּה עָשׂוּ בְּתוֹכְךָ" (כב,ט).

תרגום יונתן: "גַּבְרֵי אֶכְלֵי קוֹרְצָא הָיוּ בֵּיךָ בְּדִיל לְמִשְׁפַּח דָּם זִכְאִי"; רד"ק: "אנשי רכיל - שהיו הולכים רכיל מהחלושים לחזקים כדי לשפוך דם נקי חנם"; מצודת דוד: "למען שפך דם - כוונת הרכילות היה למען ימות את הנאמר עליו...". כך גם פשוט מפסוק זה וממפרשיו שרכילות זה הלשנה וסכסוך ולא סתם דיבור.

פשט "רכיל" מהתנ"ך

ישנם גם פרשנים המפרשים את עניין רכילות לעניין גילוי סוד, כגון המלבי"ם בירמיהו² (פ"ט פס' ג) "הַרְעַ רְכִיל יִהְיֶה וְיִגְלֶה סוּדוֹתָיו...", אך נראה הכי פשוט מלשון התנ"ך וכך נראה ע"פ הרבה מהפרשנים שרכילות זה העברת מידע עם תוכן על מנת לסכסך ולעשות מריבות ולא סתם העברת מידע סתמי, אך אין זה מוכרח.

כך דעת רוב הראשונים

דברי ר' יונה³ וז"ל:

"החלק השלישי - הולך רכיל. והוזהרנו על זה מן התורה, שנאמר (ויקרא יט, טו): "לא תלך רכיל בעמך". וגם זה נקרא לשון הרע, והוא בכלל כת מספרי לשון הרע, כמו שזכרו רבותינו זכרונם לברכה על דואג האדומי שהיה בעל לשון הרע כי הגיד לשאול ויאמר לו: בא דוד אל בית אחימלך (תהלים נב). ונזק הרכילות חדל לספור, כי אין מספר, כי הוא מרבה שנאה בעולם ומכשיל את בני אדם לעבור

2. על הפסוק "וכל רע רכיל יהלך".

3. ספר שערי תשובה לרבינו יונה שער ג.

על מה שכתוב בתורה (ויקרא יט, יז): "לא תשנא את אחיך בלבבך". והנה העולם קיים על השלום (אבות סוף פרק א). ומפני השנאה נמוגים ארץ וכל יושביה, כאשר הקדמנו. ופעמים רבות יתן הרכיל חרב ביד חברו להרוג את רעהו, כמו שכתוב (יחזקאל כב, ט): "אנשי רכיל היו בך למען שפך דם", ונאמר (ירמיה ו, כח): "כלם סרי סוררים הולכי רכיל נחשת וברזל כלם משחיתים המה". וקראו רבותינו (ירושלמי פאה פ"א ה"א): את הרכילות לשון שלישי מפני שהוא הורג שלשה: האומר, והמקבלו, ומי שנאמר עליו, כמו שידעת מענין דואג שנטרד בסבת הרכילות ונהרגו הכהנים ונענש שאול אשר קבל את הרכילות.

ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (נדה סא, א) על ענין הרכילות, אף על פי שאסור לקבלה ולשנוא את חברו בגללה, אבל אל יהי בז לדבר, אך את נפשו ישמור ויחוש לדברים. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (ירושלמי שם): דורו של שאול היו בהם דילטורין... ועל ידי כן היו יורדים למלחמה ונופלים. דורו של אחאב לא היו בהם דילטורין, כמו שידעת מענין הנביאים שהיו מתחבאים מפני איזבל... ולא גלה אדם כי יש נביא בישראל זולתי אליהו, ועל ידי כן היו יורדים למלחמה ונוצחים, אף על פי שהיה אחאב עובד עבודה זרה.

והמסכסך אחים ואוהבים ומביא שנאה ביניהם, קשה מכל חלקי לשון הרע, שנאמר (משלי ו, יט): "ומשלח מדנים בין אחים". ואמרו רבותינו (ויקרא רבה מצורע טו, א): כי השביעית קשה מכולן כאשר הקדמנו לך בשערי יראת חטא".

ר' יונה מבין שרכילות היא סעיף שנכלל בתוך הכותרת לשון הרע בשונה מההבנה הפשוטה, כפי שכתב הרמב"ם (דעות, ז, ב): "אי זהו רכיל... יש עון גדול מזה עד מאד והוא בכלל לאו זה והוא לשון הרע...", אך מכל מקום פשוט מדבריו שהוא הבין שרכילות זה הלשנה וסכסוך, מובן שפשוט שעל האדם לשמור על סודות שחבירו מגלה לו בסתר כפי שמסביר זאת בצורה יפה הרש"ר הירש לקמן (בהערה 9), אך אין זה איסור דאורייתא של לאו כמו רכילות כפי שהביא בהמשך דבריו⁴.

כך גם מבין ספר החינוך⁵ שרכילות זו הלשנה וסכסוך – "שלא לרגל: שנמענו מן הרכילות... והענין הוא שאם נשמע אדם מדבר רע בחבירו, שלא נלך אליו ונספר לו פלוני מדבר בך כך וכך...", וכך גם הבין הספר חרדים⁶ – "לא תלך רכיל... לא תלך ברכילות ותטעון דברים מאדם לחבירו של חרפה וגנות שאמר

4. באות רכה.

5. ספר שערי תשובה לרבינו יונה שער ג.

6. ל"ת פרק ד.

עליו...", כך פשטות הסמ"ג⁷: "איזהו רכיל המגלה לחבירו דברים שדיבר ממנו אדם בסתר...". וכן מכך שהראב"ד בהשגה על הרמב"ם (שיובא להלן) מסביר שרכילות יותר חמור מלשון הרע, נראה שהבין זאת מכיון שסבר שרכילות זה הלשנה וסכסוך משום כך סבר שזה יותר חמור, כך גם הבין הכסף משנה על הרמב"ם בדעתו של הרמב"ם עצמו.

כך פשטות הירושלמי

בירושלמי ניתן למצוא דוגמאות שהם קוראים לרכילות: לשון הרע, דהיינו שהרכלן גורם רעה (בלשונם – לישנא בישא).

הירושלמי במסכת פאה (פ"א ה"א) מדבר על ענייני לשון הרע ושם הוא מביא דוגמאות של סכסוך בתור לשון הרע.

וכן בברכות (פ"ז ה"ב) מסופר על רבי שמעון בן שטח שבאו לפניו 300 נזירים, 150 מהם מצא להם פתח להתיר נזירותם, ול150 האחרים לא, הלך לינאי המלך ואמר לו 'באו אלי 300 נזירים וכל אחד צריך 3 קרבנות להתיר נזירותם תעשה טובה ותביא חצי אני אדאג לחצי השני' ינאי המלך הביא לו 450 קרבנות, לאחר מכן בא איזה מלשין אחד וסיפר לינאי שר"ש לא הביא אף קרבן (לשון הירושלמי: "אזל לישנא בישא ומר ליה לא יהב מן דידיה כלום") וכעס ינאי המלך על רבי שמעון⁸.

וכן במסכת דמאי (פ"ז ה"א) מסופר על רבי ורבי יוסי ברבי יהודה שסעדו אצל איזה אדם וחשדו אותו על המעשרות ולכן עישרו בעצמם. הלך איזה 'לישנא בישא' וסיפר לאדם הזה 'תראה הם חושדים שאתה לא מעשר אז הם מעשרים בעצמם, הם לא סומכים עליך' (לשון הירושלמי: "אזל לישנא בישא א"ל הב דעתך דאינון מחשדונך"). הבחינו רבי ורבי יוסי ברבי יהודה שהוא בודק אם הם מעשרים והתחילו להשליך את הפירות אחד אל השני בדרך שחוק והיתול ותוך כדי בלי שישים לב תיקנו את הפירות ועישרו, רק כדי שלא יחשוב שלא סומכים עליו ויפגע.

7. מצוה ט. אפשר לדון בסמ"ג האם זה מחייב שכך הוא הבין, אך כך פשטות דבריו.
8. הסיפור עצמו מאוד יפה, רבי שמעון בן שטח ברח משם וינאי חיפש אחריו, אחרי תקופה בא לינאי איזה אחד וסיפר לו שיש איזה עבד שמספר דברי חכמה אז ינאי ביקש שישלח אותו אליו העבד הגיע וינאי ראה שזה רבי שמעון שאל אותו 'למה עבדת עלי ולא הבאת קרבנות לחצי השני של הנזירים?' אמר לו 'הבאתי, אתה התרת 150 מהם את נזירותם באמצעות הקרבנות שמימנת להם ואני התרתי 150 באמצעות התורה הקדושה' שאל אותו 'אז למה ברכת מפני?' אמר לו 'כי יראתי שבשעת כעסך תהרגני' קרא עליו ינאי המלך 'החכמה תחיה בעליה'. יש לזה המשך אבל קצרה היריעה עיין שם.

רואים מהמעשים הללו בירושלמי שגם כאשר מדובר ברכילות דהיינו סיפור דבר שאינו בהכרח גנאי על האדם, הירושלמי קורא לזה 'לישנא בישא' = לשון הרע, זאת אומרת שרכילות ולשון הרע די קרובים זה לזה והרכילות היא לא סתם סיפור דברים בעלמא, אלא סיפור הגורם סכסוך כפי שניתן לראות מהסיפורים שהביא הירושלמי שיש בהם תמיד עניין של סכסוך ולא סיפור דברים בעלמא.

דוגמאות מהבבלי

גם בתלמוד בבלי אנו רואים דוגמאות שיש בהם עניין של סכסוך כמו שראינו במסכת שבת (נו ע"א) שקיבל דוד לשון הרע על מפיבושת, בבבלי בנוסף אנחנו רואים דוגמאות של לשון הרע שהוא גם גנאי כמו שראינו שמשה דיבר גנאי על עם ישראל: 'והם לא יאמינו בי', וכן במסכת בבא בתרא (קסד ע"ב): "הדר חזא ביה רבי בבישות (במביא השטר, מכיוון שהיה זה שטר בעייתי), א"ל: לאו אנא כתבתיה, ר' יהודה חייטא כתביה. א"ל: כלך מלשון הרע הזה". כך רואים גם בספרא מצורע (פרשה ה) שמרים דיברה גנאי על משה וזה נחשב לה ללשון הרע. יוצא מכך שיש איסור גם במלשינות וסכסוך וכן בדיבור שהוא גנאי, אך לא מצינו דוגמאות של סיפור דברים בעלמא שיהיה אסור.

דעת הרמב"ם

כתב הרמב"ם בהלכות דעות פרק ז:

א. המרגל בחבירו עובר בלא תעשה שנאמר לא תלך רכיל בעמך, ואף על פי שאין לוקין על דבר זה עון גדול הוא וגורם להרוג נפשות רבות מישראל, לכך נסמך לו ולא תעמוד על דם רעך, צא ולמד מה אירע לדואג האדומי.
 ב. אי זהו רכיל זה שטוען דברים והולך מזה לזה ואומר כך אמר פלוני כך וכך שמעתי על פלוני אף על פי שהוא אמת הרי זה מחריב את העולם, יש עון גדול מזה עד מאד והוא בכלל לאו זה והוא לשון הרע, והוא המספר בגנות חבירו אף על פי שאומר אמת, אבל האומר שקר נקרא מוציא שם רע על חבירו, אבל בעל לשון הרע זה שיושב ואומר כך וכך עשה פלוני וכך וכך היו אבותיו וכך וכך שמעתי עליו ואמר דברים של גנאי, על זה אמר הכתוב יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות.

יש להבין מהי הגדרת רכילות לרמב"ם.

הרמב"ם אינו מזכיר בדבריו שאיסור רכילות הוא דברים עם מסר שלילי בין אם זה סכסוך ובין אם זה גנאי, לכן נראה מדבריו שהגדרת רכילות זה דיבורים שאינם ידועים וסודות על אנשים אחרים, כלומר גילוי סוד זהו רכילות, וכמו שפירש הרש"ר הירש בפירושו על התורה בפירוש המילה רכיל⁹ שעצם חשיפת צנעת הפרט כבר נחשבת רכילות גם אם אין בה עניין של סכסוך.

הגדרות רכילות ולשון הרע שונות

יש לציין שכאשר אנו לומדים את דברי הרמב"ם הנ"ל, יוצא שיש הגדרות ברורות מה זה רכילות ומה זה לשון הרע וההבדל בניהם. כאשר בלשון התנ"ך ראינו שלומדים את איסור לשון הרע מהמילה רכיל כך שבעצם רכילות זה מלשינות / סכסוך / דלטוריא, ולשון הרע שזה גנאי על חבירו מסתעף ממנה. בלשון חז"ל אנחנו מוצאים שאין חלוקה בהגדרות וכל המכלול של לאו זה נכנס לתוך איסור לשון הרע (לישנא בישא).

הראשונים הבינו שרכילות זוהי מלשינות וסכסוך, לעומת לשון הרע שזהו גנאי.

הרמב"ם על מנת לעשות סדר בדברים מגדיר את ההבדל בין רכילות ללשון הרע מחדש ובצורה שונה מכפי שראינו בשאר הראשונים, 'רכילות' זה העברת

9. רש"ר הירש ויקרא פרק יט: "רכיל": "תגר החדשות"; הלה עובר מאיש לאיש ומבית לבית - בולש את ענייניו של זה ומספר עליהם לזה. עליו אמר הכתוב: "לא - תלך רכיל בעמקיך". אל תספר על אחיך דברים שאינם ידועים - אלא אם כן ברור לך שנוח לו בכך. כן מצינו במשלי יא, יג; כ, יט: "הולך רכיל" מתבאר שם על - ידי "מגלה - סוד" ו"גולה - סוד". איסור זה תופס את החברה הלאומית כ"עמים" - כחוגים סגורים, כבתים וכמשפחות. בני המשפחה משיחים על ענייניהם - בגבולות הנקבעים על - ידי האימון הטבעי; והדברים לא יעברו מאליהם "מעם לעם", מחוג לחוג. אנשי חוג אחד נותנים אימון זה בזה - ובהסתמך על כך מדברים ועושים; והמעביר דברים אלה לחוג אחר - הרי זה הולך רכיל בעמיו. נצטוונו אפוא לשמור על כבודו של כל אדם ולכבד את ענייניו הפרטיים; חובה עלינו להיזהר בדברינו, שעה שאנחנו מספרים על אחרים. המספר על ענייניו הפרטיים של אחר - אין לדעת עד היכן הדברים מגיעים. במקום שרוח רכילות שולטת, אין להאמין בריע ואין לבטוח באלוף; כל אדם חייב לשמור פתחי פיו, לבל יספר לאחר על ענייניו הפרטיים. אף זו חובה הנובעת מאיסור זה: חילופי דיעות שבין חברי מועצה - הרי אלו חסויים, ואין לגלות את סודם. המספר שהצביע לטובת פלוני, אלא שחביריו רבו עליו - הרי זה הולך רכיל מגלה סוד, ועובר בלאו זה (עיין סנהדרין לא ע"א). סוג מיוחד של רכילות הוא לשון הרע, והוא חטא חמור עוד יותר (עיין רמב"ם הל' דעות פ"ז ה"ב). בעלי לשון הרע מספרים דברים שליליים על אופיו ומעשיו של אחר - אפילו הדברים הם אמת. וחכמים מונים את לשון הרע בין החטאים החמורים ביותר (ראה ערכי טו ע"א ואילך):

מידע, ובגדר 'לשון הרע' נכלל כל דבר שיש בו רע, שזה כולל מלשינות, סכסוך, גנאי ונזק, נראה שהבין כך מכיון שבכל הדוגמאות הנמצאות בגמרא נקראות לישנא בישא ובהמשך נעסוק מהיכן למד הרמב"ם את האיסור בגילוי סוד.

הסבר הכסף משנה ברמב"ם

הכסף משנה מוסיף על דברי הרמב"ם שלא מדובר בסתם דיבור שהוא גילוי סוד, אלא בדיבור שקשור אל חבריו "דעת רבינו שרכיל היינו האומר פלוני אמר עליך כך וכך או עשה לך כך אף על פי שאותו דבר אינו גנות למי שנאמר..." לכאורה הכסף משנה מוסיף את זה מסברא שלא יתכן לאסור כל דיבור אלא שרכילות זה עניין של סכסוך ומלשינות ולכן זה מחריב את העולם, אך אין זה פשט הרמב"ם וחסר מדוע לא כתב זאת הרמב"ם בפירוש אלא השמיט את זה, גם החפץ חיים מצטט את הרמב"ם ומוסיף את מה שהוסיף הכסף משנה¹⁰.

הראב"ד (על הרמב"ם שם) ככל הנראה גם כן הבין כהבנת הכסף משנה שכוונת הרמב"ם לדיבור שהוא סכסוך ומלשינות ולכן מעיר על דברי הרמב"ם – "אבל בעל לשון הרע שיושב ואומר כך עשה איש פלוני. א"א לא אלא קשה הראשון מן השני שהראשון הוא תליתאי והורג נפשות והשני תנין ואינו הורג אלא את עצמו, בינה זאת.", ומובן להבנת הראב"ד מדוע סכסוך ומלשינות חמור יותר מלשון הרע.

הכסף משנה מבין ברמב"ם שיש ארבע דרגות של חומרה בדיני לשון הרע:

- א. רכילות – דברים שאמר פלוני עליך או עשה לך.
- ב. לשון הרע – דברי גנות על חבריו או דברים שגורמים לנזק.
- ג. הוצאת שם רע – לשון הרע שאינו נכון.
- ד. בעל לשון הרע – קבוע ומורגל לדבר לשון הרע.

בעל לשון הרע

לגבי גדר "בעל לשון הרע" – הכסף משנה מבין זאת מכך שהרמב"ם כותב "אבל בעל לשון הרע זה שיושב... ואמר דברים של גנאי על זה אמר הכתוב יכרת ה'...", ונראה שזה יותר חמור מלשון הרע רגיל.

כך הבין גם החפץ חיים וז"ל: "אָבֵל אִם, חֵס וְשְׁלוֹם, הִרְגַּל בְּעוֹן זֶה בְּתַמִּידוֹת, כְּמוֹ אֵלוֹ שְׂרָגִילִין תְּמִיד לִישָׁב וְלִסְפֹּר... אֲנָשִׁים כְּאֵלוֹ הֵם נִקְרְאִין בְּפִי חַז"ל בְּשֵׁם

10. "איזה רכיל, זה שטוען דברים מזה לזה, והולך ואומר כך אמר פלוני עליך, כך עשה לך פלוני, כך וכך שמעתי עליו שעשה לך או רוצה לעשות לך" רכילות כלל א, הלכה ב.

בְּעֲלֵי לְשׁוֹן הָרַע וְעֹנְשׁוֹן הָרַבָּה יוֹתֵר גְּדוֹל... וְעֲלֵיהֶם נֶאֱמַר בְּקִבְלָהּ: 'יִכְרַת ה' כָּל שִׁפְתֵי חֲלָקוֹת לְשׁוֹן מְדַבֶּרֶת גְּדֻלוֹת'" (לשון הרע כלל א הלכה ג).

אך יש להבין כאשר הרמב"ם בהמשך ההלכות מפרט את הלכות לשון הרע ואבק לשון הרע, ולאחר מכן כותב הרמב"ם "כל אלו בעלי לשון הרעו", מה זה כל אלו? הרי בעל לשון הרע זה משהו מאוד מוגדר כמו שאמרנו ולא כל אלו שנזכרו לעיל! וכן צריך להבין מה המשמעות של "בעל" ברמב"ם.

אמנם היה נראה מהלכה ב' שיש משהו יותר חמור מלשון הרע וזה בעל לשון הרע, שהוא מתמיד בדבר וחוזר על כך תמיד, אך לפי זה לא מובן מה כוונתו בהלכה ו' "כל אלו בעלי לשון הרע".

הרב רועי סיטון שליט"א הסביר כך: "בעל" בכל לשון הרמב"ם זה לא דווקא תלוי בדבר שהוא מתמיד בזה, אלא כמו בעל תשובה שברגע שעשה תשובה הוא נחשב בעל תשובה, או בעל דין וכו', יש הרבה דוגמאות שמוכח משם שבעל זה לא דווקא משהו שמתמידים בו, ולכן כמו בעל קרי שעד שהוא לא יטבול הוא נחשב בעל קרי כך גם כאן כאשר אדם דיבר לשון הרע במזיד אפילו פעם אחת יחשב בעל לשון הרע עד שיעשה תשובה, אך כמובן שאין דבר העומד בפני התשובה וכאשר עשה תשובה אפשר לחזור ולדור בשכנותו ולישב עימו ולשמוע דברו.

וכך הוא הסבר הלכה ב', הרמב"ם מביא את פרטי הדין של רכילות, ולאחר מכן מביא את הדין של לשון הרע ובסוגריים¹² מסביר שאמנם אמת זה לשון הרע אך שקר זה הוצאת שם רע, ואומר "אבל בעל לשון הרע זה שיושב..." בניגוד לרכילות שברכילות הולך ואומר דברים סתמיים, בלשון הרע יושב ואומר דברים של גנאי. כך הבין גם מו"ר הרב טל, והאריך להוכיח זאת בשיעורו.

מקור דבריו של הרמב"ם

ראינו שההבנה הפשוטה ברמב"ם היא שחשיפת צינעת הפרט נחשבת לרכילות, אך אם כן נשאלת השאלה מהיכן למד זאת הרמב"ם, הרי כפי שראינו לא מצאנו בגמרות ובמדרשים שום אזכור לזה וכן בדוגמאות והסיפורים ראינו רק דברים שיש בהם גנאי או סכסוך.

11. הלכה ו': "כל אלו הם בעלי לשון הרע שאסור לדור בשכונתם וכל שכן לישב עמם ולשמוע דבריהם, ולא נחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לשון הרע לבד".

12. ה'אבל' משמש כעין סוגריים, יש אחד בהתחלה כדי לדעת מתי הרמב"ם גולש קצת מהנושא ואחד בסוף לדעת שכאן נגמר הסוגריים.

מובא בתלמוד ירושלמי מס' פאה (פ"א ה"א) "אזהרה ללשון הרע מנין? 'ונשמרת מכל דבר רע' (דברים כג י), אמר רבי לא: תני ר' ישמעאל: לא תלך רכיל בעמך זו רכילת לשון הרע, תני ר' נחמיה: שלא תהא כרוכל הזה מטעין דבריו של זה לזה ושל זה לזה", לכאורה ר' נחמיה מסביר שהגדרת הלאו של 'לא תלך רכיל' היא שטוען דברים והולך מזה לזה כפי שהגדיר זאת הרמב"ם, יתכן שזהו מקורו של הרמב"ם, לא הצלחנו למצוא מקור נוסף לחיזוק דברי הרמב"ם.

הסבר שאר הראשונים בדברי ר' נחמיה

אמנם ראינו שאפשר להסביר את דברי ר' נחמיה כמו דברי הרמב"ם ולכאורה זאת קושיה על הבנת שאר הראשונים, אך אפשר גם להבין את הגמרא בצורה שונה שדברי ר' נחמיה אינם חלוקים על דברי ר' ישמעאל אלא מסביר את דבריו מה הכוונה 'רכילת לשון הרע', וכאשר אמר 'מטעין דבריו של זה לזה ושל זה לזה' הכוונה היא כמובן כמו שאמר ר' ישמעאל בדברים שיש בהם לשון הרע, ואין מוכרח להסביר את מקור זה של ר' נחמיה כפי שהסביר הרמב"ם.

לדינא נראה שיש לנקוט כשאר הראשונים

כך פסק החפץ חיים (הלכות רכילות כלל ח הלכה ה): "וחייב אדם להסתיר הסוד אשר יגלה לו חברו דרך סתר, אף על פי שאין בגילוי הסוד ההוא ענין רכילות, כי יש בגילוי הסוד נזק לבעליו וסיבה להפר מחשבתו, גם בזה הוא יוצא מדרך הצניעות והוא מעביר על דעת בעל הסוד".

החפץ חיים פסק כפי הבנת הכסף משנה ברמב"ם וכפי דעת שאר הראשונים, ונראה שפסק כך משום שדעת הרמב"ם דחוקה מכיון שבכל הדוגמאות של רכילות הכוונה לסכסוך, ואת מקור זה של ר' נחמיה אפשר לפרש בקלות אחרת, זוהי דעת יחיד בראשונים וגם יש שהבינו אחרת בדעת הרמב"ם עצמו, בנוסף ממפרשי המקרא גם יותר נראה כך.

לדינא נראה שמעיקר הדין יש לנקוט כדברי רוב ככל הראשונים שהגדרת רכיל שאסור מן התורה הוא המסכסך ומעורר מדנים על ידי שטוען דברים מזה לזה. וגילוי סוד בעלמא שאין בו משום מדנים, פעמים שיש בו משום לשון הרע אם יש בו גנאי או נזק, ואם לא כך ולא כך, נראה שזו מידה מגונה, ויש להתרחק מכך, אך אין בזה איסור תורה של רכילות.

סיכום

בשלב הראשון ראינו את מקור הלאו 'לא תלך רכיל' בתורה והמפרשים עליו, וכן עוד פסוקים שבהם מוזכר רכילות, ראינו שברוב הפסוקים נראה פשוט שרכילות היינו הלשנה וסכסוך אך יש מה לדון בזה. במקורות שבחז"ל (ירושלמי, בבלי ומדרשים) אין כל כך הבחנה בין רכילות ללשון הרע ולכולם יש את שם הכותרת של 'לשון הרע' ('לישנא בישא'), ומ"מ לא מצינו דוגמאות שאין בהם סכסוך, גנאי או נזק וכד'. הראשונים מגדירים את לשון הרע כגנאי, ואת רכילות כסכסוך ומלשינות, כך נראה מרוב ככל הראשונים, לעומת הרמב"ם שבפשט דבריו כל אלו נכנסים להגדרת לשון הרע, והעברת מידע צנוע אסור משום רכילות ומצאנו את דברי ר' נחמיה כמקור לדבריו, אך גם ברמב"ם ישנם דעות (כסף משנה) שהגדרתו לרכילות ולשון הרע היא כשאר הראשונים. להלכה דברי הרמב"ם דחוקים, אך ברור שגם אם אין זה לאו, הרי שזו מידה מגונה.

